

УДК 372.894

О. В. ОРЛЮК

м. Київ

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА МЕТОДИКА НАВЧАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ В КУРСІ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

У статті висвітлено методичну систему навчання регіональної історії старшокласників у курсі історії України. Регіональна історія розуміється як комплекс навчальної інформації в середній школі, що є частиною змісту курсу історії України, який вивчає історію окремої території як цілісного феномена в межах адміністративно-територіального чи історико-етнографічного поділу того чи іншого періоду. Також автором розкрито методичні умови ефективного навчання регіональної історії учнів старшої школи.

Експериментальна апробація підготовлених навчальних матеріалів, запропонованих автором форм і методів навчання, статистичні обчислення одержаних учнями результатів дають підстави стверджувати, що розроблена методика навчання регіональної історії є дієвою та ефективною для розвитку компетентності учнів з історії.

Ключові слова: регіональна історія, історія України, навчання учнів старшої школи.

Аналіз навчальної літератури дає підстави стверджувати, що досі в методиці навчання історії не розроблено питання про співвідношення регіонального, локального (місцевого) та загальнонаціонального аспектів у шкільному курсі історії. Саме тому методичною проблемою залишається представлення всіх регіонів на уроках історії України в старших класах.

Пошуку оптимальних моделей змісту шкільної історичної освіти й методології її побудови, питанням національної та регіональної історії присвячено праці та статті вітчизняних і зарубіжних учених К. Баханова, Я. Верменич, Т. Ладиченко, О. Пометун, А. Старевої, О. Удода, Г. Фреймана та ін. Також можна констатувати, що історико-методичні аспекти вивчення регіональної історії в навчальному курсі історії України поки що не були предметом окремого дослідження.

Метою статті є висвітлення результатів упровадження авторської експериментальної методики навчання старшокласників регіональної історії в курсі історії України.

Дослідивши нормативне забезпечення навчання регіональної історії, ми дійшли висновку, що Державний стандарт базової та повної загальної середньої освіти не містить спеціальних вимог до виокремлення регіональної історії, але автори чинних навчальних програм з історії України для 10–11 класів загальноосвітньої школи приділили окрему увагу регіональній та місцевій історії (історії

краю). Зокрема в програмі зазначено, що це дає можливість виховувати патріотичні та державницькі почуття й моральні якості школярів, посилити інтерес до історичної інформації. Проте в змісті програми замість задекларованого акценту на регіональній історії учням пропонується зосередити увагу на історії рідного краю в межах «населений пункт – область».

Аналіз чинних підручників з історії України для старшокласників показує, що регіонально зорієнтований навчальний зміст частково внесено до масиву навчального матеріалу національної історії. Однак очевидно, що основний акцент у вивченні регіональної історії зроблено на формуванні системи знань у загальнонаціональному контексті із забезпеченням відповідної синхронності.

Проведені теоретичні дослідження засвідчили, що результатом опанування учнями регіональної історії буде зростання рівня їхньої історичної компетентності. Тому для оцінки ефективності авторської методики навчання регіональної історії необхідним було напрацювання інструментів відповідних вимірювань. Ми спиралися на положення про те, що навчання регіональної історії повинно сприяти розвитку просторового, логічного й аксіологічного складників предметної історичної компетентності учнів. Зазначені компоненти, сформовані на матеріалі регіональної історії, можна поєднати в межах поняття «компетентність із регіональної історії». Са-

ме за рівнем сформованості цього комплексу можна визначити ефективність розробленої методики та статистично вирахувати результати навчальної діяльності.

Критеріями для оцінки рівнів історичної компетентності учнів нами обрано такі складні вміння:

- орієнтуватися в історичному часі та просторі;

- аналізувати, пояснювати історичні факти, визначати поняття, виявляти зв'язки, тенденції, формулювати положення, концепції;
- давати власні оцінки й висувати версії історичного руху та розвитку.

На основі досліджень виявлено, що за сформованістю цих умінь учнів можна розподілити на чотири рівневі групи.

Критерій	Показники низького рівня	Показники середнього рівня	Показники достатнього рівня	Показники високого рівня
орієнтуватися в історичному часі та просторі	учні показують деякі регіональні історико-географічні об'єкти на історичній карті, пов'язуючи їх із певним періодом після показу цих об'єктів учителем або іншими учнями	за допомогою вчителя учні показують на історичній карті місця історичних подій, пов'язаних із регіональною історією певного періоду часу	використовуючи легенду історичної карти і картосхеми, учні визначають межі регіону (історико-географічного, історико-етнографічного, адміністративного) та супроводжують показ історичних об'єктів регіону словесним описом, визначаючи часові межі	учні систематизують дані історичних карт, використовують їх для характеристики та порівняння подій, процесів і явищ регіональної історії в певний період
аналізувати, пояснювати історичні факти, дефінувати поняття, виявляти зв'язки, тенденції, формулювати положення, концепції;	учні визначають наявність чи відсутність зв'язку між окремими явищами з регіональної історії та національної історії на рівні «так – ні»	учні визначають основні характеристики явища з регіональної історії, відповідаючи на запитання вчителя, висвітлюють окремі зв'язки між явищами регіонального та національного рівня	учні аналізують історичні факти регіонального рівня на основі їхнього опису і наочного відображення. Характеризують явища регіонального рівня (причини, наслідки, значення), порівнюють їх вплив на процеси національної історії	учні вільно володіють основними логічними операціями зіставлення, порівняння, розуміння специфічності історії регіону, презентують власну версію, оцінку історичних явищ регіонального рівня
формулювати власні оцінки й версії історичного руху та розвитку	учні висловлюють емоційне ставлення до окремих подій, історичних постатей із регіональної історії на рівні оцінки «добре – погано», «подобається – не подобається»	учні висловлюють ставлення до окремих подій, явищ, історичних постатей з історії регіону, використовуючи оцінку та окремі аргументи з підручника, додаткових матеріалів або наведених учителем	учні висловлюють оцінні судження з власною аргументацією, наводячи один-два приклади своєрідності явищ регіонального рівня, ідентифікують себе та інших в історії свого регіону;	учні вільно висловлюють власні судження та переконливо їх аргументують, презентують власну оцінку подій та явищ з історії свого регіону, наводячи приклади з власних розвідок і досліджень, виявляючи власну ідентичність через історію рідного регіону, пишуть історичні есе відповідної тематики

Математична обробка результатів, продемонстрованих учнями шкіл м. Києва, де проводилось дослідження, показала, що більшість (до 55% від загальної кількості учнів) знаходяться за всіма показниками на низькому та достатньому рівнях сформованості історичної компетентності. Додаткове опитування учнів за розробленими нами анкетами на констатувальному етапі дослідження також виявило значний невикористаний потенціал матеріалу регіональної історії для формування предметної компетентності учнів з історії.

Результати опитування вчителів виявили необхідність надання їм цілеспрямованої методичної допомоги з питань змісту та структури уроків із регіональної історії; особливостей формування просторового, логічного й аксіологічного складників предметної компетентності з історії.

Експериментальна методика навчання регіональної історії, розроблена нами, складалася з трьох компонентів: *цільового* – формування просторового, логічного, аксіологічного елементів компетентності старшокласників із регіональної історії; *змістового* – виокремлення з курсу історії України регіонально орієнтованого змісту відповідно до навчальної програми з історії України 10–11 класів; *діяльнісного* – застосування інтерактивних методів і прийомів роботи учнів на уроках історії, розв'язання пізнавальних завдань регіональної історії.

Щоб реалізувати процес навчання, який би відповідав завданням дослідження, автором визначено базові умови ефективного навчання старшокласників регіональної історії, серед яких:

- спеціальна увага вчителя до опрацювання учнями змін у змісті поняття «регіон» з одночасним набуттям умінь конкретизувати відповідні події й процеси в часі та просторі;
- викладання регіональної історії у курсі загальнодержавної / національної історії з позицій мультиперспективності та багаторакурсності;
- виокремлення на уроках регіонально орієнтованого навчального змісту із відповідними завданнями та запитаннями до учнів, спрямованими на розвиток предметної історичної компетентності учнів;

- забезпечення активної діяльності учнів на уроках із навчання регіональної історії за допомогою інтерактивних методів навчання.

На основі названих положень, розроблено близько 20 уроків та фрагментів уроків для учнів старших класів із регіональної історії.

Розробка змістового компонента нашої методики здійснювалась на основі навчального матеріалу, передбаченого навчальними програмами та підручниками. Виокремлено змістові фрагменти пов'язані з регіональною історією, розроблено комплекс відповідних питань і завдань. Кожний фрагмент опрацьовувався з урахуванням необхідності роботи учнів з історичною картою для формування просторової компетентності, формулювали завдання для формування логічної компетентності та завдання й ситуації для формування аксіологічної компетентності.

Ці заняття проводились у кількох школах Києва спеціально підготовленими вчителями. Для вчителів організовано кілька підготовчих занять, під час яких у них формувалась мотивація та розуміння змісту регіональної історії, її місця серед інших «історій»: глобальної, національно-державної, локальної тощо; розуміння відмінностей регіональної історії від історичного краєзнавства, особливостей методики організації діяльності учнів на цих уроках.

Для оцінки успішності запропонованої методики зроблено порівняння рівнів сформованості історичної компетентності учнів до початку апробації запропонованої системи навчання та після неї. Такі виміри проводились за допомогою виконання учнями тестових завдань та заповнення опитувальників.

Ці результати в кількості осіб та у відносних частотах для учнів контрольних і експериментальних класів наведено в таблиці 1.

Обробка наведених у таблиці результатів здійснювалась на засадах статистичного аналізу нуль-гіпотези й альтернативної гіпотези. Нуль-гіпотеза в цьому випадку – це припущення про відсутність значущих відмінностей між двома вибірками (контрольні й експериментальні класи) після закінчення експерименту. Підтверджується нуль-гіпотеза статистично незначними (за *t*-критерієм) відмінностями в рівнях сформованості пред-

Таблиця 1

Рівні сформованості компетентності учнів з регіональної історії після формульованого етапу експерименту

Рівні сформованості компетентності з регіональної історії	Контрольні класи (осіб)	Експер. класи (осіб)	Контрольні класи (відн. част.)	Експер. класи (відн. част.)	Різниця у відн. част.
Високий	29	56	0,14	0,25	0,09
Достатній	44	62	0,19	0,28	0,09
Середній	114	89	0,50	0,40	0,10
Низький	39	15	0,17	0,07	0,10
Усього	226	222	1,00	1,00	

метної компетентності з регіональної історії. Це означає, що розроблена нами експериментальна методика навчання є недієвою.

Альтернативна гіпотеза заперечує нульову гіпотезу. Вона полягає в тому, що експериментальна методика спричинила значущі відмінності між двома вибірками, оскільки всі інші чинники впливу на учнів були нівельовано. Альтернативна гіпотеза підтвердиться, якщо найменша різниця двох частот буде статистично значущою.

Взявши табличні дані (табл. 1), ми перевірили статистичну значущість найменшої різниці двох частот (0,09), що характеризують відмінності між учнями з достатнім рівнем сформованості компетентності з регіональної історії. Перевіримо гіпотезу про значущість цієї різниці

$$P_1 = 0,19; P_2 = 0,28.$$

Різниця між вірогідностями P_1 і P_2 у відносних частотах:

$$\alpha = P_1 - P_2 = |0,09|.$$

Обчислюємо середню помилку вірогідності відтворення результатів опитування:

$$S_{p1} = \sqrt{\frac{P_1(1-P_1)}{N}} = \sqrt{\frac{0,19(1-0,19)}{226}} = 0,026;$$

$$S_{p2} = \sqrt{\frac{P_2(1-P_2)}{N_2}} = \sqrt{\frac{0,28(1-0,28)}{222}} = 0,030.$$

Обчислюємо середню помилку різниці вірогідностей:

$$S_d = \sqrt{S_{p1}^2 + S_{p2}^2} = 0,038.$$

На основі отриманих даних обчислюємо нормоване відхилення різниці вірогідностей:

$$t_\alpha = \frac{P_2 - P_1}{S_d} = \frac{0,09}{0,039} = 2,3.$$

Одержаний результат ми порівняли з табличним значенням критичних точок t -розподілу Стьюдента. На рівні значущості $\alpha = 0,05$ для нашого випадку ступенів свободи табличний коефіцієнт t дорівнює 1,96.

Оскільки обчислений нами фактичний коефіцієнт $t_\alpha = 2,3$, а це число більше табличного, то можна зробити такий висновок:

- нуль-гіпотеза про однорідність двох вибірок є хибною;
- існують суттєві відмінності між вибірками експериментальних та контрольних класів після закінчення експериментального навчання.

Оскільки основним чинником, що відрізняв навчання в межах двох вибірок, була експериментальна методика, то можна зробити висновок про її ефективність, що підтверджено статистичними обчисленнями.

Але впевнено стверджувати про ефективність методики можливо, якщо буде статистичне підтвердження значних відмінностей у початковому та кінцевому станах учнів експериментальних класів та статистично незначущих – у початковому й кінцевому станах учнів контрольних.

Отримані дані після закінчення дослідження та дані про початковий стан експериментальних класів узагальнено нами в таблиці 2 у кількості осіб та у відносних частотах.

Так само і в цьому випадку ми висуваємо нуль- й альтернативну гіпотези:

- нуль-гіпотеза: відсутність значущих відмінностей між початковим і кінцевим

Таблиця 2

Рівні сформованості компетентності учнів експериментальних класів з регіональної історії до і після формувального етапу експерименту

Рівні сформованості просторової компетентності	Експер. класи до (осіб)	Експер. класи після (осіб)	Експер. класи до (відн. част.)	Експер. класи після (відн. част.)	Різниця у відн. част.
Високий	27	56	0,12	0,25	0,13
Достатній	35	62	0,16	0,28	0,12
Середній	108	89	0,49	0,40	0,09
Низький	52	15	0,23	0,07	0,16
Усього	222	222	1,00	1,00	

станами одної вибірки (експериментальні класи);

- альтернативна гіпотеза: існування значущих відмінностей між початковим і кінцевим станами одної вибірки (експериментальні класи).

Альтернативна гіпотеза підтвердиться, якщо найменша різниця двох частот буде статистично значущою.

Взявши табличні дані (табл. 2), ми перевірили статистичну значущість найменшої різниці двох частот (0,09), що характеризують відмінності між учнями із середнім рівнем сформованості компетентності з регіональної історії. Перевіримо гіпотезу про значущість цієї різниці.

Обчислені вірогідності P_1 і P_2 :

$$P_1 = 0,049; P_2 = 0,40.$$

Різниця між вірогідностями P_1 і P_2 у відносних частотах:

$$\alpha = P_1 - P_2 = |0,09|.$$

Обчислюємо середню помилку вірогідності відтворення результатів опитування:

$$S_{p1} = \sqrt{\frac{P_1(1-P_1)}{N}} = \sqrt{\frac{0,49(1-0,49)}{222}} = 0,033;$$

$$S_{p2} = \sqrt{\frac{P_2(1-P_2)}{N_2}} = \sqrt{\frac{0,40(1-0,40)}{222}} = 0,033.$$

Обчислюємо середню помилку різниці вірогідностей:

$$S_d = \sqrt{S_{p1}^2 + S_{p2}^2} = 0,046.$$

На основі отриманих даних обчислюємо нормоване відхилення різниці вірогідностей:

$$t_\alpha = \frac{P_2 - P_1}{S_d} = \frac{0,09}{0,046} = 1,96.$$

Одержаний результат ми порівняли з табличним значенням критичних точок t -розподілу Стьюдента. На рівні значущості $\alpha = 0,05$ для нашого випадку ступенів свободи табличний коефіцієнт t дорівнює 1,96.

Оскільки обчислений нами фактичний коефіцієнт $t_\alpha = 1,96$, то можна зробити такий висновок:

- нуль-гіпотеза про однорідність двох вибірок є хибною;
- існують статистично значущі відмінності між початковим і кінцевим станами вибірки експериментальних класів.

Оскільки основним чинником, що впливав на навчання в експериментальних класах була наша методика, то можна зробити висновок про її ефективність, що підтверджено статистичними обчисленнями.

Також нам потрібно статистично підтвердити статистично незначущі відмінності в початковому та кінцевому станах учнів контрольних класів.

Отримані дані після закінчення дослідження та дані про початковий стан контрольних класів узагальнено нами в таблиці 3 у кількості осіб та у відносних частотах.

Ми висуваємо нуль- й альтернативну гіпотези:

- нуль-гіпотеза: відсутність значущих відмінностей між початковим і кінцевим станами одної вибірки (контрольні класи);
- альтернативна гіпотеза: існування значущих відмінностей між початковим і кінцевим станами одної вибірки (контрольні класи).

Нуль-гіпотеза підтвердиться, якщо найбільша різниця двох частот не буде статистично значущою.

Таблиця 3

Рівні сформованості компетентності учнів контрольних класів з регіональної історії до і після формульовального етапу експерименту

Рівні сформованості просторової компетентності	Контр. класи до (осіб)	Контр. класи після (осіб)	Контр. класи до (відн. част.)	Контр. класи після (відн. част.)	Різниця у відн. част.
Високий	22	29	0,10	0,14	0,04
Достатній	38	44	0,17	0,19	0,02
Середній	111	114	0,49	0,50	0,01
Низький	55	39	0,24	0,17	0,07
Всього	226	226	1,00	1,00	

Взявши табличні дані (табл. 2.7), ми перевірили статистичну значущість найбільшої різниці двох частот (0,04), що характеризують відмінності між учнями із високим рівнем сформованості компетентності з регіональної історії. Перевіримо гіпотезу про значущість цієї різниці.

Обчислені вірогідності P_1 і P_2 :

$$P_1 = 0,10; P_2 = 0,14.$$

Різниця між вірогідностями P_1 і P_2 у відносних частотах:

$$\alpha = P_1 - P_2 = 0,04.$$

Обчислюємо середню помилку вірогідності відтворення результатів опитування:

$$S_{p1} = \sqrt{\frac{P_1(1-P_1)}{N}} = \sqrt{\frac{0,10(1-0,10)}{226}} = 0,020;$$

$$S_{p2} = \sqrt{\frac{P_2(1-P_2)}{N_2}} = \sqrt{\frac{0,14(1-0,14)}{226}} = 0,025.$$

Обчислюємо середню помилку різниці вірогідностей:

$$S_d = \sqrt{S_{p1}^2 + S_{p2}^2} = 0,032.$$

На основі отриманих даних обчислюємо нормоване відхилення різниці вірогідностей:

$$t_\alpha = \frac{P_2 - P_1}{S_d} = \frac{0,04}{0,032} = 1,25.$$

Одержаний результат потрібно порівняти із табличним значенням критичних точок t -розподілу Стюдента. Знаходимо в таблиці (на рівні значущості $\alpha = 0,05$) для нашого випадку ступенів свободи табличний коефіцієнт t дорівнює 1,96.

Оскільки обчислений нами фактичний коефіцієнт $t_\alpha = 1,25$, а це число менше таблич-

ного, що визначає випадкове коливання, то можна зробити такий висновок:

- нуль-гіпотеза про однорідність початкового та кінцевого станів вибірки контрольних класів є істинною;
- відсутність статистично значущих змін у контрольних класах пояснюється відсутністю експериментальної методики.

Отже, статистичні обчислення результатів формульовального етапу нашого педагогічного експерименту дають підстави стверджувати, що розроблена методика навчання регіональної історії є дієвою та ефективною для розвитку компетентності учнів із регіональної історії.

Працюючи з учнями за запропонованою методикою, вчителі-експериментатори отримали цінний професійний досвід, який допоможе в майбутньому претендувати на вищі атестаційні категорії та педагогічні звання під час чергової атестації.

Виконане дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми, зокрема подальшого вивчення потребують питання визначення навчальної мети регіональної історії в курсі історії України; підходи до відбору змісту регіональної історії; професійної підготовленості вчителя історії до навчання регіональної історії в курсі історії України.

Список використаних джерел

1. Баханов К. О. Теорія і практика запровадження компетентнісного підходу до навчання історії в школі : колективна монографія / К. Баханов, С. Баханова, О. Барнінець, Н. Венцева, О. Гуренко, Д. Десятов, Г. Кашкар'юв, В. Мирошніченко, О. Мокрогуз, В. Нишета, А. Федчиняк ; за заг. ред. д. пед. н., проф. К. Баханова. – Донецьк : ЛАНДОН-XXI, 2012. – 520 с.
2. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua>.

3. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи / За заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – 112 с. – (Бібліотека з освітньої політики).
4. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні (друге видання) / Нац. акад. пед. наук України ; [авт. : В. П. Андрущенко, І. Д. Бех, М. І. Бурда та ін. ; редкол. : В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), В. М. Мадзігон (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови)] ; за заг. ред. В. Г. Кременя. – К. : Пед. думка, 2011. – 304 с. – Бібліогр. : с. 149–167. – (До 20-річчя незалежності України).
5. Пометун О. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти / О. Пометун // Рідна школа. – 2005. – № 1. – С. 65–69.
6. Старева А. М. Методика навчання історії: особистісно орієнтований підхід: навч. посібник / А. М. Старева. – Миколаїв : Іліон, 2007. – 332 с.

О. В. ОРЛЮК

Київ

EXPERIMENTAL METHODS OF TEACHING REGIONAL HISTORY OF SENIOR PUPILS IN THE COURSE OF THE HISTORY OF UKRAINE

The article highlights the approaches to teaching regional history in high schools. Today the regional history at school is concluded as a part of the content of the course the history of Ukraine in high school. It is a complex of educational information, which studied the history of particular area as an integral phenomenon within the administrative-territorial or historical-ethnographic division during a given history period.

In the article pedagogical conditions of effective teaching regional history high school students were described. Experimental testing of prepared training materials offered by the author of the forms and methods, statistical calculations obtained by students results imply that the technique of regional history teaching is effective and efficient for the development of competence of students of history.

Key words: regional history, history of Ukraine, teaching high school students.

Е. В. ОРЛЮК

г. Киев

ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНАЯ МЕТОДИКА ОБУЧЕНИЯ СТАРШЕКЛАССНИКОВ РЕГИОНАЛЬНОЙ ИСТОРИИ В КУРСЕ ИСТОРИИ УКРАИНЫ

В статье освещена методическая система обучения региональной истории старшекласников в курсе истории Украины. Региональная история понимается как комплекс учебной информации в средней школе, которая является частью содержания в курсе истории Украины, изучающей историю отдельной территории как целостного феномена в пределах административно-территориального или историко-этнографического разделения в тот или иной период. Также автором раскрыты методические условия эффективного обучения региональной истории для учащихся старших классов.

Экспериментальная апробация подготовленных учебных материалов, предлагаемых автором форм и методов обучения, статистические расчеты полученных учениками результатов дают основания утверждать, что разработанная методика обучения региональной истории является действенной и эффективной для развития компетентности учащихся по истории.

Ключевые слова: региональная история, история Украины, обучение учащихся старшей школы.

Стаття надійшла до редколегії 12.12.2014